

Про мою бабу Гапку

(розповіла моя мама Оля)*

Мати ніколи нічого мені не розказувала про своїх батьків, але я чула це по чужих людях.

Народилась моя мати 11 січня 1915 року. Її батьки, Яків та Палажка Юзюки, були з великої сім'ї.

Вони були такі – хазяйновиті. У них були садки на Юзюковому хуторі, там вони вирощували грушки, яблука. Сушили їх і возили продавати у Бердичів. Мали землю, був плуг, коні. Сіяли жито, мололи, пекли хліб. Все хазяйство було: свині, корови. Всі діти робили. **Мати моя водила на ничліг коні. Прали веретеном. Полотна робили і перетворювали його на вдягання. Вдягнутись тоді не дуже було й у що...**

Батько у матері був дуже хазяїн, але строгий. Був такий, що, о-йо-йой... Дуже був недобрий, а діти ж такі не були. Обіжав він свою жінку Палажку і дітей. Шо-небудь не по батькові – то всі получали. Баба Палажка дуже мучилась з Яковом і розходилась. Батько її казав: «Кістку викинув раз. Чого ти прийшла? Іди. Як там не мучишся, а – іди».

В сім'ї у них було шестеро дітей: Василь, Федір, Ганна, Гапка, Маріка і Андрей. В 1929 році в сім'ю прийшла біда, їх виселяли у Сибір. Батько дуже сопротивлявся, не хотів давати коней і воза, йому шкода було. Які люди самовільно пішли у колгосп – то тих не так карали, а до їх прийшла компанією ця сільрада, все позабирали і вигнали з хати.

Забрали батьків і два материних старших брати – Василя і Федора. Гапка, Маріка і Андрей повтікали, а Ганна була уже замужем у Стівпові (сусіднє село. – Авт.) Батьки ці невідомо, де подівалися, пропали без звістїя. Люди казали, що їх повбивали. І Василь той невідомо, де подівся, а Федір прожив все життя у Шушенську (місто у Сибїру. – Авт.). У 1947 році Федір приїзджав у село, але тут було бідно, і він поїхав назад. Там він і одружився, там він і прожив усе своє життя. Моїй матері тоді було 14 років, її сестрі Маріці дев'ять, а брату Андрею – сім років.

Ну що ж, де подітїся? Хату відібрали і пішли вони по сусїдах. Вона з цими дітьми скрізь водилася.

Ольга Цапун – донька Агафїї Сивобородько на рїдному обїїстї. Будичани, осїнь 2010 року

Де жила мати, як вислали батьків

Послі їм дали таке, як общежитїє – якась ця каютка, «патринат» казали. Той будинок був такий довгий-довгий, як короварня. Там були і ясла, і медпункт. У ті ясла і я ходила, і Андрушу, молодшого брата, туди носила. Там ще жили люди: якщо десь у когось хата згорїла чи що, то там, як то готель була. Мати десь там ко-мусь і їсти варила. Казала, що «хочу ж і додому взяти, бо Маріка прийшла до мене жити».

* **Примїтка редакції:** авторка Раїса Цапун у тексті зберегла місцеву вимову села Будичани Чуднівського району Житомирської області.

Ну, вони були такі хазяйновиті, вже й розжилися. Маріка ще малою пішла на свинарник. Вона й зарання замож пішла. Були такі люди, які побачили, що вона така роботяща і забрали її у сусіднє село Новосілку. А мати вже так і жила з цим братом Андреем. **Матері було 26 років, як вона пішла заміж. Чоловік Іван забрав її у свою хату. Жили вони разом з братом Андреем.** Батько навіть і не дуже хотів, щоб цей Андрей був коло неї. «Але ж мені все їдно його шкода, де ж я його подіну», – пригадувала мати. Він так і був біля неї.

Війна

Як почалась війна, то 5 травня 1941 року забрали мого батька Івана на фронт, а я народилася аж 30 серпня цього року. У мого батька було ще два брати Василь і Андрей. Василь – це Маріки Дуцихи чоловік, а Андрей десь у Сіриках (*сусіднє село, нині має назву Ягодинка. – Авт.*). Навіть казали, що він був якийсь грамотей, директором в школі був. Всі вони пішли на війну, і ні один не прийшов. Це їх було три брати. У війну прийшло повідомлення, що батька вбили, що пропав безвісти. Який мій батько був, я навіть ніде і карточки з його не бачила.

Про батьків рід

Їхня мати була Голена... Маріцьоха розказувала, а їй її мати казала, що моя баба Голена була така багатирка, у неї ще й кільце золоте було. **А вже мати моя, якщо я часом щось неакуратно зроблю, то на мене казала: «Ой, бабо Голено».** Може, й у мене є жилка по цьому, бо мати моя дуже все акуратно робила. А тако щось, то вона мені говорила: «Ой, Голяна Марчукова, вивернені п'яти». Ліда Марчукова мені казала, що я вдалася до їхнього роду. Її мати тоже така добра була. Ліда казала, що її мати була добра для нас усіх. Я ж їй відповідала, що «й до вашого роду трохи вдалася, і до матиного».

Про хату

І так мати осталася сама, і так уже хазяювала. Жила вона з Марікою Дуцихою в одній хаті на двох: одна – з однієї сторони, а друга – з другої. Не помирилась мати з Марікою і пішла вона від неї, і все це господарство осталося для Дуцихи. Трохи щось Дуциха сплатила, а мати з Андреем вибралась на Переселенці (*назва вулиці у Будичанах. – Авт.*). Вже матері лучше стало, піджилась.

Баба Танка
з онукою Танєю.
Будичани, 1969 рік

Ну, мати була така, що вона пристаралась грошей, і десь на Гуті (*назва одного з сіл. – Авт.*) купила на знос хатину. Її перевезли в село і почали строїтись на Переселенцях. Юзік уже тоді пішов за їздового, він і помагав їй строїтись. **В 1948-му році ми построїлись, тий я пішла у перший клас, а Юзік уже у осінь оженився. Цього брата оженила мати.** То вона йому ну поці, як мати [була]. І Маріку, і Андрея поженила вона. Всігда Ніна Юзічка з вечерею ходила до їх. Ну, вони там часом щось не мирилися, і мирилися, і всякого було. Як я вийшла заміж 1959 року, то мати вирішила будувати нову хату. Як поставили хату, всі завидують: школу ставлять, а не хату.

Про рід по материній лінії

У матиного батька Якова була сестра Горпина, це баба Ліди, що з Луцького (*мова іде про місто Луцьк. – Авт.*) часом приїзджася. Баба ця була дуже строга. А ще була баба Оксана, це Ніни Лапчихи баба. Я колись до них ходила, така вона була худюсінька. Дуже ці ножки худюсінькі. У неї в Садках (*назва села. – Авт.*) дочка була, то я з нею туди ходила. Та, мені здається, спокійніша була. А Горпінця – така була баба, але була така щира.

Про це мені і Ніна Юзічка розказувала. «Це гуляємо весілля: субота – коровай, неділя – весілля, понеділок – перезва, щитай – це весілля вже таке циганське. Знову всі сходилися. І у вівторок баба Горпина каже, що «приходьте». Вже й нима там на цьому весіллі, чим закусити, але ми по куску якогось сала з бодні візьмем, по пляшці і йдем з Гапкою і у вівторок, і в середу. **Ще й у четвер каже: «Приходьте». То це вона така була, це щоб зійтись, повеселитися, погуляти.** Озьдо, як Ліда з Луцького приїжджала, то ми розбалакували, то вона казала, що баба Горпина була трохи лінива. От мати Лідина – Маріка, була дуже до цієї роботи, а баба Горпина трохи лінива була і нидобра, ми її боялися.

Про порядок на роботі

Мати робила у ланці. Тоді єрунду платили, в кінці року трудодні* ці були. Вона на роботу не змиляла (*«ніколи не пропускала» (діалектне). – Авт.*), ходила. Була дуже завзята. Чи сапає, чи жати пішла в поле, то все любила, щоб все було до ладу зробиано. Вона робила – що гарно, то гарно. І в полі, і скрізь – все робила до діла. Жінкам у ланці підказувала, і, як треба було, то сварила. Якщо хтось хоче приписати, то вона ще й розкаже. Вона собі не припише, все робила чесно і гарно.

Маленька Оля
Сивобородько,
1946 рік

Сама була відповідальна і хотіла, щоб всі так. А вони цього не любили, бо є на халтуру роблять.

А вже, як косарі – скрізь сіно косять, то це сіно сохне, а вже ланки його гребуть і в копиці складають. Багато є, що не робили так, як треба: як-небудь складуть, то копиці позатікають. **А баба вже, як викладе цю копицю! Копиця висока і кругом так гарно зробиана**, і ніде не затече, то люди казали: «Це Яковиськової копиці». Мати любила, щоб її хвалили. Це, як збори ідуть, то вона між начальством у президії сидить...

І мене мати вчила гарно і жати, і вязати. Треба було вижати і скласти ці снопики у копи так, щоб не затікало. Як піде дощ, то щоб з неї навкруг збігало. Мати вчить мене, як снопи в'язати, а я не можу навчитися. У руках – юрок** такий, зроблю рукою перевесло***. Підсуну його, а потім юрком дуже кручу і кручу. І получалось тоді те накручане, як квітка, і тоді сніп був дуже крепкий. **Якщо не так зроблю снопа, то мати по руках юрком била. Якщо хтось погано зв'яже снопа, то їздові геть лають.** Їм треба ж подати його цілого в той кіш, а вони схоплять снопа – а він розсипався.

А ще, якщо хтось будував хату, як була толока, то мати всім коміні**** мастила. Це ж так тяжко, там не можна було повернутись. Вона така замучана була. Всередині попробуй його глиною вимастити. А вже цю, що мастить, дуже уважали, як була вечеря – то на покуті садовили. Вона була така, що багацько такого робила, щоб собі тяжко, аби – людям, аби її вважали. Така натура була, любила, щоб її уважали.

А ще, якщо хтось будував хату, як була толока, то мати всім коміні**** мастила. Це ж так тяжко, там не можна було повернутись. Вона така замучана була. Всередині попробуй його глиною вимастити. А вже цю, що мастить, дуже уважали, як була вечеря – то на покуті садовили. Вона була така, що багацько такого робила, щоб собі тяжко, аби – людям, аби її вважали. Така натура була, любила, щоб її уважали.

* **Трудодень** – форма оплати праці в колгоспах СРСР, введена у 1930-31 роки під час примусової колективізації сільського господарства.

** **Юрок** – трубочка, зроблена з стовбура бузини або іншого дерева, що використовується при змотуванні ниток у клубок. Також з його допомогою зв'язували перевеслом сніп. (Академічний тлумачний словник (1970–1980).

*** **Перевесло** – джгут із скрученої соломи або осоки для перев'язування снопів. (Академічний тлумачний словник (1970–1980).

**** **Коміні** – горішня частина димоходу над дахом якої-небудь будівлі; димар. (Академічний тлумачний словник (1970–1980).

Про гуляння і співи

Мати любила приймати гостей, і сама ходила в гості. Вони з Ніною Юзічкою скрізь ходили. Ніна пригадувала: «Вона весела була у компанії. Все співала: *«Хоч я погана на виду, но зробляна до ладу»*. Вона гарна, складна була. Очі темно карі, волосся чорне, але лице було у віспі. Як вона мучилась!.. Вона так мучилась, але злізла ця віспа».

Колись були такі заздросні на це гуляння. Візьми зараз один день весілля: повно всього на столі, і ніхто не хоче йти. А це – нема вже шо, і тра йти гуляти. Тоді не було розвитку, не було нічого, то й до купи сходились і песні, песні і пританцьовують до язика. Приспівують і пританцьовують. От такі були гуляння. У нас в хаті часто збиралися вдови. Ці обкопки (*завершення осінньо-польових робіт. – Авт.*) у нас справляли. Гуляли і співали всі гуртом. І робити, і гуляти в гурті. Сама мати не любила співати, я не чула, щоб мати за роботою співала, а в гурті – то ще й виводила. У неї звук був голосний. Мати знала і співала всяких давніх пісень. Співала про батьків, яких вислали: *«...лишня в мене ложечка, а де ж моя донечка»*. Це така пісня була, про тих що вислали, то вже щитати, як то співала її мати.

Всі видумасили: *«Ото-то, ото-то, а мій милий – золото, я казала: «Купи сито», а він купив решето...»*, а мати була не дуже з видумками. Мати більшості хазяювати, щоб все було прибрано. Як приїзжало начальство з району, то куди вели пообідати? До Гапки. Вона дасть добре пообідати. У неї завжди було сало, ну й самогонку для себе вона робила. **Вона дружила зі всіма і ділила все. Любила вгостити і додому щось дати. Тоді ж було бідно...** Як приходили до Гандря колядувати дівчата, то мати давала колядникам порізаний холодець і сало. Така була хазяйка.

На бабиному повір'ї.
Прийшли ряжені просити могорич за онуку.
Будичани, 1969 рік

Про роботу вдома та про порядок на городі

Мати жила не бідно, але дуже трудилася. В артілі вишивала. І брата Андрея навчила вишивати. За вишиття давали гроші чи хліб.

Вона любила десь піти, але більш була вдома. У неї всігда треба було шось робити. Це, щоб все було зробляно. Сидіти, співати – вона цього не понімала. Рано встане і вночі доробить, але ти її помагай. **Це вона сама не буде робити, треба, щоб її помагали. Оце мати встала, вставай і ти, не дасть спати.** То попіл несучи на город. А пішла мати на роботу, то щоб в хаті підмастила, теляті нарвала, щоб в жорнах змолола і попраля, повішала.

Як вона пригадувала: «У тридцяті роки в Чуднові, десь біля бані, була артіль. Оце скатерки найбільш вишивали і сорочки. Я шукала заробітку, щоб було чим прохарчуватися. Цілу ніч шию. Не змилиш ні на одну ниточку, бо найде і не прийме. Я то ні разу не змилила. Десь переступила на їдну нитку, те й тра' виплутати і наново ший. Це ж хрестиком шилось, це ж не гладдю шилось. Я то ні разу не плутала, ні разу. Скатерки найбільш вишивали, діркували*. Також ходили і ключча брали прости»**.

* Діркування – шов, який застосовували для підгинання країв виробу.

** Будичани. Традиційна спадщина: Наукове видання / Записи, транскрипції та впоряд. Р.В. Цапун. – Рівне: Перспектива, 2007.

Вдома вода тверда, то прати сходились на луг. Від хати через поля стежечкою треба йти десь з кілометр. То це я збирала, збирала все це, що до прання у вузель, і вже їду туди прати. І ще й маленькі ночовочки несу з собою на плечах. Ці ночовочки видовбані з липи. Десь мати їх виміняла, тоді з лісів носили. Ці ночовочки ще й зараз там є. І там в тих ночовочках все мию, мию. Вода там не тверда, дуже м'яка. Там чуть-чуть намила, і все так пінить. Попране розстелю на траву, і все воно гарно сохне. Поскладаю його на купку, топір все складу у вузлик і понесла. Це треба було, щоб я весь час шпорталася, а я ж десь хочу ще й і до дітей побігти. Накричить, щоб ніде не йшла, а робила вдома.

Мати любила керувати. Це щоб біля неї був гурт, і щоб все було добре зробляно. Приказувала всім домашнім, щоб був порядок у хаті, і в городі. **Мати привчила всіх до праці. Як робити – то всім робити, а як оддыхати – то всім оддыхати.** Всі Андрушові діти були научані до будь-якої праці. Оце робота в городі – то всі на городі. Як орють город, то не дасть щоб пригорнули бур'ян, треба все коріння повикопувати та повитягувати. Слідкувала, щоб не пригорали бур'ян. Вже як вона ослабла, то вже до своїх казала, що що не зроблять, то все не так. Така була мати...

Про корову

У матері була дуже добра корова. Вона її дуже виручала, тому мати її і гляділа. Однієї зими у великі морози ця корова отелилась, то вона привела її до хати. Все було дуже акуратно. На долівці мати викопала ямку, щоб сеч збігала, а кругом корови обстелила соломою.

Із сметани мати била масло і мене навчила. Я вже у Чуднів ходила продавати і сир, і масло. Тоді салафанів (*целофанів.* – *Авт.*) не було, то масло у гичку замотувала. Вона це масло гарненько виробить і в гичечку його замотає. Здорові гичини поміє і туди масло покладе, і там десь на холоді чуть потримає. Ну, зимою,

Син Андрій і онука Рая.
Будичани, 1961 рік

може, в якісь шматки замотувала. Все було дуже чисто. Послі і колотушу (*ряжанку.* – *Авт.*) робила. Вона все до ладу зробить і випровадить мене на базар. До сьомого класу я їздила у Чуднів і продавала молочне. Як я замож пішла, то я вже не продавала, вже ми більш стали заробляти.

Про пироги на базар

Мати любила базарувати. Носила на базар продавати і пироги: з горохом, квасолею і з бораками.

Бораків білих, як стушить, то вони почті аж вишньові. Бораків не тра було солодити, вони самі по собі солодкі. Ці боракі так всмажаться, і ще туди сливок укине. Я так любила ті пироги, вони дуже з молоком добрі. Пекла їх мати кожну неділю. Напече цих пирогів повну корзину і несе на базар, і мене малу з собою бере. На базар ішли пішки. Збереться компанія, і з балачками ідуть. Обернешся – ззаді іде компанія, і далі знов ідуть. А в Чуднові базар – цілий день, і все продавали. Мати покине мене коло цих пирогів, може хтось щось у мене купить, а сама пішла по базару.

Випікання хліба

Мати кожного тижня пекла хліб. У неї він завжди був гарний і добрий. Я ходила десь у клас сьомий і вже цю діжку вимішувала. **Вранці мене мати будила: «Вставай, місити діжку». Я спати хочу, але мішу.** Вимішу так, щоб з рук тісто само одскакало, щоб пальці були голі. Руки зірвеш поки його вимісиш. Вимісила, вимісила і прикрила діжку кришкою.

Як підійшло тісто аж до кришки, тий топір вона його вже не місить, а хапає з діжки руками і виробляє. Вже вона приблизно знає, скільки треба тіста на цей бухінчик. Бухінці в неї були гарні. Сажала його в піч лопатою і пекла на чирині*.

*Черінь – нижня площина, дно печі, де горять дрова – місце для випікання хліба і варіння страв.
Академічний тлумачний словник (1970–1980).

Ніна Юзичка та Ольга Цапун. Будиччани, 2012 рік

Я держу лопату і підсипаю мукою або грисом (*грис – висівки. – Авт.*), а вона вже кладе на цю лопату. Є дрова, нима дров, но на хліб мати піч напалить добре. То цей хліб спечеться, геть аж черепком підніметься. Витягне його з печі і складає шість бухонців. **В кого сім'ї були більші, то пекли до десятка хлібів. На хліб треба було змолоти пощі відеречко жита.** У млин мало возили, більш мололи вдома, в жорнах. А на хліб так важко молоти!.. Спочатку – на печі, на черінь* посиплю зерно: як просушене, то так легше мелеться. У жорна сип зерна по чуть-чуть. Не сип по багато, бо тяжко, не мона крутити, по чуть сип і мели. Тий топір треба його просіяти на сито. На решето – не, на сито сіяли. Потім зерно вже мололи у млині. В селі не було, то їхали у сусіднє село. Це казали, що їдем муку петлювати. Поїхали, тий там ждем, бо гочирідь велика. Ждем, риготимо. Там сміємося і співаємо, поки вже дождем очириді. Засипали нашу пшеницю, і вже ми там ждем муку. Грис – оддєльно, а мука біла – оддєльно...

Про куховарку

Мати гарно готовила по людях і ще й – економно. Брали її багато поваркою і на весіллях, і на похоронах. Є гинша поварка, що її треба давати он скільки всього, а в неї все піде в пользу. Все робила чисто. Но любила, щоб ніхто не підліз і не сказав її нічого поганого, бо могла б і покинути.

Мати ходила до лісу

Як вже мати постарішала, то ходила у ліс по гриби. Так вона не ходила, бо її не було коли, а при невістці [вже] ходила. Цих грибів понасушує, понапарує, і все – таке гарне. А зимою вже, як зварить цей холодець та у великенькі мисочки поналиває, там – риба із цими білими грибами, та все таке було добре.

Про спільну вечерю

Мати любила, щоб це було наварано, і щоб всі разом сідали за стіл. Щоб наварити картоплі, гарно все його приправити, і всім сядати вечерати, чи гобідати, чи снідати. **В неї всігдє насушана ця сушина, і така вона добра. Вона чаїв – не дуже, чаїв вона – не, ці кампоти були.** При старості її скрізь запрошували на поминальний гобід. Зараз вже всі їдуть, а тоді старіших брали помолитись Богу.

Мати була неписьменна, але все дуже знала. Хоч і неграмотна, але дуже гарно молилася всяких. Могла розписатись, в грошах все понімала.

У мене був брат Андруша. Народився він в 1951 році. До матері тоді залицявся Тіхоша, він був старшим фуражиром. Корові ж десь треба було щось скубнути, то й мати просила його допомогти. Всі знали, що це його дитина, але мати записала його Івановичем.

В 1973 році Андрей оженився і привів до матері в хату невістку Раїсу. Так мати з ними і жила. Народилось у них п'ятеро дітей. Мати всіх онуків виняньчила.

В 1985 році мати пережила велике горе. Влітку улюблена онучка Таня (мала 5 років) рвала на подвір'ї вишні, впала з неї і на другий день померла... Через рік, осінню, загинув мій брат Андрей. (*Під час силосування перекинувся трактор, у якому він працював. – Авт.*). **Мати дуже вмїла оплакувати. Як за Таньєю і за Андреем, то все розказувала на похороні. Вмїла так все розказати у плачі.**

Ніколи її ця спина не боліла і ці ноги. У неї була задишка, її мучила ця задишка. Мати пережила усіх своїх сестер і братів, і на 85 році навесні померла.

Материну розповідь про бабу записала Раїса Цапун

* Тут вже **черінь** – площина над зводом печі (між комином і стіною), на якій сплять, сушать зерно. Академічний тлумачний словник (1970–1980).